

УДК 94(477):069.5

Людмила Строєнь

ФОТОВИСТАВКА ПАМ'ЯТОК ПОВСТАНСЬКОЇ ЗВИТЯГИ “МИ, ПОВСТАНЦІ – СИНИ УКРАЇНИ” ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ

В статті розповідається про фотовиставку пам'ятників ОУН-УПА на Тернопільщині, організовану Тернопільською обласною інспекцією охорони пам'яток історії та культури. Прослідковується історія встановлення пам'ятників та їх роль в патріотичному вихованні молоді.

Ключові слова: пам'ятник, повстанська боротьба, виховання, молодь.

Тернопільською обласною інспекцією охорони пам'яток історії та культури організовано фотовиставку пам'яток повстанської звитяги “Ми, повстанці – сини України”, яка протягом 2015 р. експонувалася в багатьох музейних та освітніх закладах Тернополя та області. Основна мета виставки – привернути увагу до подвигу бійців Української повстанської армії та показати вшанування жителями Тернопільщини пам'яті про них.

Єдиний спосіб, котрим народ може продовжити життя своїм героям – це зберігати про них світлу пам'ять. В той час, коли книжки, спогади є здебільшого індивідуальною пам'яттю, то спорудження пам'ятників є свідченням глибинних пластів пам'яті колективної, яка у всі часи була дуже ефективним засобом виховання молодого покоління.

Початки встановлення пам'ятників та пам'ятних дощок борцям за волю України на території області відносимо до 30-х років ХХ ст. Тоді з ініціативи Організації Українських Націоналістів (ОУН) у населених пунктах, звідки походили січові стрільці, встановлювались уніфіковані дошки з прізвищами загиблих. Зокрема така пам'ятка збереглась у с. Різдвянах Теребовлянського району. Дощка була врятована жителями села від знищення в радянські часи і прилаштована

на фасаді пам'ятника на пошану борцям за волю України, спорудженого уже в часи Незалежності. Такі дошки також збереглися у центральних композиціях нових пам'ятників в селах Зборівського та Борщівського районів (Тернопільська область).

До перших пам'ятників борцям за волю України відносимо монумент, який символізує Україну, що рве кайдани, споруджений у 1944 р. і зруйнований радянськими варварами у березні 1945 р. в с. Чернихові Зборівського району (Тернопільська область).

Найбільше пам'ятників на пошану героїв визвольних змагань постало за часи незалежності України. На центральних площах багатьох населених пунктів споруджено пам'ятники політичним провідникам національно-визвольної боротьби – Степану Бандері, Ярославу Стецьку, Ярославу Старуху, духовним провідникам – Андрею Шептицькому, Йосипу Сліпому, Миколі Хмільовському.

Заслуговує на увагу перший на Тернопільщині і один з перших у Західній Україні пам'ятник провіднику українських націоналістів Степанові Бандері в с. Козівка (Тернопільського району, Тернопільської області, встановлений у

1992 р.) Громаді села довелося витримати шалений тиск зі сторони тодішньої влади, котра вважала, що це передчасно, і російської пропаганди, яка захлиналася від обурення, що в Україні відроджується націоналізм. Але жителі с. Козівки (Тернопільський район, Тернопільська область) були впевнені у правильності свого рішення і вперто стояли на своєму. Ініціатором встановлення був житель населеного пункту, пізніше голова сільської ради Василь Назар. Основні кошти на спорудження монумента перечислив голова місцевого колгоспу Володимир Кулішов.

Серед світлин є меморіальна дошка на будинку в с. Кобиліволки (Теребовлянський району, Тернопільська область), в якому протягом 1928–1933 рр. перебував Голова Проводу ОУН Степан Бандера.

Є у нас в області три пам'ятники нашому земляку, першому заступнику провідника ОУН С. Бандери, пізніше, на еміграції – голові Проводу ОУН-Б Ярославу Стецьку. Споруджені вони в Тернополі, с. Великому Глибочку Тернопільського та с. Кам'янках Підволочиського районів. Кілька разів невідомі руйнували пам'ятник Я. Стецьку у Кам'янках. Кожного разу за фактами руйнування відкривалися кримінальні справи. Було встановлено, ніби пам'ятник поруйнували зайшли "бомжі". Дуже дивний збіг обставин – в с. Кам'янках є багато пам'ятників, але чомусь вибір "бомжів" впав якраз на Ярослава Стецька.

В с. Золота Слобода (Козівський район, Тернопільська область) вдячні земляки спорудили пам'ятник політичному і військовому діячеві, публіцисту, державному секретареві міністерства інформації і пропаганди Українського державного правління (УДП) Ярославу Старуху (псевдо "Синій", "Стяг", "Ярлан", "Столяр") [3, с. 339].

Важливу роль в повстанській боротьбі відіграли духовні провідники – вищі духовні чини в основному греко-католицької церкви, священники. Пам'ятники їм сконцентровані в основному в м. Тернополі, а також в тих населених пунктах, де вони народилися.

Верховні владики греко-католицької церкви, такі як митрополит Андрей Шептицький, Йосип Сліпий були духовними дороговказами для повстанців. Митрополит Андрей Шептицький завжди підтримував українців у їх спробах завоювати свою державу. Зокрема, під час освячення стрілецького прапора ще у 1917 р. ним були сказані слова: "Ідіть витривало по вибраній Вами дорозі, і я благословитиму ваші діла" [2, с. 64]. Відомі випадки, коли Андрей Шептицький благословляв повстанських капеланів. Погруддя А. Шептицького на високому постаменті встановлене у Тернополі у сквері його імені.

Уродженець с. Заздрості (Теребовлянський район, Тернопільська область) єпископ греко-католицької церкви Йосип Сліпий був заарештований у 1945 р. і висланий у радянські табори, але його незламність і молитва за Україну була для повстанців тим духовним світлом, яке їх окрилювало і надихало. Величний пам'ятник Йосипу Сліпому встановлено у 2004 р. у м. Тернополі перед катедрою УГКЦ. Автори пам'ятника Р. Вільгушинський, А. Водоп'ян. Пам'ятник Й. Сліпому встановлено і в його рідному селі Заздрості (Теребовлянський район, Тернопільська область).

Є також пам'ятники священникам – мученикам за віру, які були замордовані радянською владою. Це – єпископ Станіславський Григорій Хомишин із с. Гадинківці Гусятинського району, пам'ятник якому споруджено біля дяківсько-катехитичної академії, що носить його ім'я у м. Чорткові. Є йому пам'ятник і в рідних Гадинківцях, встановлений біля церкви. Єпископ не

розділяв дій тієї частини галицької інтелігенції, яка з наближенням “визволителів” 1944 р. на західноукраїнські землі емігрувала за кордон, він вважав, що зі своїм народом потрібно залишатися до кінця. Був замордований енкаведистами (помер у тюрмі після численних побоїв, хоча тюремні лікарі констатували смерть від дистрофії) у грудні 1945 р.

Отець Микола Хмільовський, родом із с. Покропивної (Козівський район, Тернопільська область) керівник підпільної Української греко-католицької церкви 1947–1950 рр., за його священства було налагоджено взаємодію церковного і оунівського підпілля, він таємно сповідав і благословляв повстанців. Пам’ятник йому постав у 2012 р. в рідному селі.

Пам’ятник отцю Йосипу-Йосафату Білану – багаторічному в’язню радянських таборів споруджено в с. Колиндянах (Чортківський район, Тернопільська область). Отець відбував покарання в КОМІ АРСР. Повернувшись у 1958 р. в рідні Колиндяни, таємно проводив богослужіння, викладав богослов’я в підпільній духовній семінарії в с. Бучачі та в с. Надорожна на Франківщині.

З 90-х років ХХ століття починають встановлюватися пам’ятні знаки над раніше безіменними могилами героїв повстанської боротьби, які в радянські часи ніхто не наслідився означити. Як правило, це були могили таємно захоронених повстанців, що в радянські часи були позначені кущем калини або іншими умовними знаками. Тільки із здобуттям Україною незалежності вдалося встановити над цими могилами надгробки і належно пошанувати героїв. Це – спільна могила повстанських сімей Залуцьких і Колодницьких з с. Сільця Підгаєцького району, пам’ятник на цвинтарі у с. Нараїв Бережанського району над спільною могилою героїв, замордованих енкаведистами в Бережанській тюрмі та багато інших.

Повстанців та усіх підозрюваних у співпраці із ними було пропущено через слідчий ізолятор КДБ в м. Тернополі, де на них чекали тортури, допити, знущання. Про це нам сповіщає світлина меморіальної дошки на приміщенні за адресою вул. Коперніка, 1, де сьогодні знаходиться історико-меморіальний музей політичних в’язнів.

На нашій виставці є світлини повстанських цвинтарів в с. Антонівці Шумського району та с. Нагірянкя під м. Бучачем. Заслугує на увагу фото пам’ятника на братській могилі повстанців із сотні “Меча”, які загинули під час бою в селі Панасівка Зборівського району. Бій під Панасівкою був одним з наймасштабніших на Тернопільщині, де проти повстанців було використано танки [1, с. 5].

Проїжджаючи селами та містечками нашого краю, кожен звертав увагу на незліченну кількість символічних могил, споруджених в пам’ять про трагічні, але разом з тим і героїчні події 40-50-х рр. ХХ ст. Символічні могили увінчують пам’ятники, у яких вкладено віковичне прагнення українців до волі. Композиційно завершеним є комплекс “Борцям за волю України” в с. Новосілці Костюковій Заліщицького району, де на символічній карті України поміщено скульптури усіх персонажів визвольної боротьби – воїна княжої доби, козака, опришка, гайдамаку, січового стрільця, повстанця. Біля підніжжя композиції – символічна Україна, яка рве кайдани, вінчає могилу архангел. По боках могили – скульптурна композиція прощання козака і січового стрільця з ріднею. Фундатор пам’ятника – тодішній голова місцевого колгоспу Микитюк Дмитро

Онуфрійович. Встановлено композицію у 1995 р., спорудження тривало чотири роки. А ось майстри аж із Франківщини, з села Великий Ключів Коломийського району. Це скульптор від Бога – Василь Маковійчук та його помічник Микола Граджин. Скульптуру символічної України ліпили із мешканки Новосілки Костюкової – Марії Бандрівчак.

У с. Старе Місто (Підгаєцький район, Тернопільська область) є династія майстрів по каменю Папіжів, які вже кілька поколінь виготовляють надгробки. Для вшанування своїх героїв-односельців вони виготовили пам'ятник “Борцям за волю”, де повстанець припав на коліно біля хреста. Пам'ятник виготовлений в стилі народного примітиву. Це єдиний пам'ятник такого стилю на Тернопільщині.

У с. Ступки Тернопільського району односельчани вшанували пам'ятником трьох братів Вовків – Мирослава, який очолював СБ ОУН Подільського краю (Хмельницька, Тернопільська і Вінницька області), його братів Юрія – повітового провідника СБ ОУН в Дрогобичі та Богдана – повітового референта пропаганди ОУН на Скалатщині. Пам'ятник відтворено у формі хреста на постаменті і відкрито в День Незалежності 24 серпня 2012 р.

На виставці експонується меморіальна дошка на будинку, де навчався повстанський поет Мирослав Кушнір із с. Божиків на Бережанщині. Він загинув у віці 22 роки, попавши в засідку, разом із побратимами підірвався гранатою, аби не потрапити в полон. На щастя, Мирослав Кушнір встиг передати для зберігання чотири зошити пристрасних віршів п'ятнадцятирічній дівчині. Дарія Вергун свято зберегла доручені їй послання до громадян майбутньої Вільної України, нехтуючи можливою небезпекою, та й власною свободою: зберегла, щоб передати нащадкам. І лише у часи перебудови Дарія Вергун наважилася розкрити таємницю, яку приховувала понад сорок років. 1989 року були вперше опубліковані деякі з його віршів. Згодом, вже у часи Незалежності, вийшло кілька видань його на подив зрілої поезії: “Слова із книги бою” і “Невкоєне серце”. На виставці експонуємо також тексти віршів Мирослава Кушніра, які є поетично довершеними і створені з великою вірою у світле майбутнє України. Це вірш “Кулеби”, так називався присілок біля Бережан, де в січні 1941 р. загинуло сім оунівців. А також вірш “Україна моя”.

Україна моя – це жагою набрякнуті брови,
блискавиці розіскрених вій,
Україна моя – це на кусні порвані окуви, –
Революція, бій!

Загалом на території області споруджено біля півтисячі пам'ятних знаків борцям за волю України. Це є реальним виявом того, що наші земляки визнали вояків ОУН–УПА борцями за незалежність України, не чекаючи, коли це буде зроблено на законодавчому рівні.

Працівниками Тернопільської інспекції охорони пам'яток Сергієм Грабовим, Людмилою Строцькою та науковим працівником Тернопільського краєзнавчого музею Володимиром Пукачем зібрано інформацію і підготовлено унікальну карту-банер, на якій позначено основні події повстанської боротьби на Тернопільщині, зокрема нанесено територію військових округ УПА на території області – “Богун” і “Лисоня”, місця основних боїв повстанців з німцями та енкаведистами, штаби УПА, підпільні друкарні а також пам'ятки. Тут зібрана найповніша інформація про повстанське підпілля на наших теренах, яка в майбутньому, надіємось, увійде в підручники з історії краю. Карту прикрашають безцінні дереворити повстанського художника Ніла Хасевича.

Пам'ятники Героям споруджувалися за кошти громад, меценатів, пожертви колишніх повстанців. Державна доля у їх спорудженні мінімальна. Тому можемо

вважати, що спорудження пам'ятників героям ОУН–УПА є колективною справою громад області.

На фотовиставці представлена лише незначна частина пам'ятників з усіх куточків нашого краю. Автори намагались підібрати найвиразніші з них, які передають дух героїчної епохи та сьогодишнє шанобливе ставлення до пам'яті про Героїв УПА.

Список використаних джерел

1. Бігус М. Бій під с. Панасівка / М. Бігус, А. Собачевський, М. Горішний. – Тернопіль, 2015. – 52 с. 2. Лазарович М. Від Маківки до Стрипи. Нариси історії Українського Січового Стрілецтва та Української Галицької Армії / М. Лазарович, Р. Матейко, Б. Мельничук, С. Півторак. – Тернопіль: Вид-во “Терноград”, 2012. – 64 с. 3. Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: Вид-во: “Збруч”, 2008. – Т. 3. – П-Я. – 708 с.

Людмила Строчень

ФОТОВИСТАВКА ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЕЙ ПОВСТАНЧЕСКОЙ ПОБЕДЫ “МЫ, ПОВСТАНЦЫ – СЫНОВЬЯ УКРАИНЫ” КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ ПАТРИОТИЗМА

В статье рассказывается о фотовыставке памятников ОУН–УПА на территории Тернопольской области, организованной Тернопольской областной инспекцией охраны памятников истории и культуры. Прослеживается история сооружения памятников и их роль в патриотическом воспитании молодежи.

Ключевые слова: памятник, повстанческая борьба, воспитание, молодежь.

Ljudmyla Strocen'

PHOTO-EXHIBITION OF SIGHTS OF INSURGENT VICTORY “WE, INSURGENTS ARE SONS OF UKRAINE” AS MEAN OF EDUCATION OF PATRIOTISM

In the article is told about photo-exhibition of monumets OUN/UPA in Ternopil region, which was organized by the Ternopil Regional Inspection for Protection of Monuments of History and Culture. Also there is present information about history establishment of monuments and their role in patriotic education of young people.

Key words: monument, insurgent fight, education, young people.